

УДК 378:37.011.31 – 792:130.2

ЛИМАРЕНКО Лідія Іванівна –
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри культурології
Херсонського державного університету
e-mail: lilimarenko@rambler.ru
ID ORCID 0000-0002-2901-8429

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ КУЛЬТУРОЛОГІВ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У XXI столітті людство перебуває в інформаційній епосі, яка характеризується надто швидкими змінами у всіх сферах соціального буття. Мобільні, динамічні соціокультурні процеси, які нині мають місце в Україні, насамперед потребують розвитку та становлення нового якісного українського соціуму, сучасної молоді, яка буде володіти високим потенціалом соціокультурної взаємодії.

У вирішенні цієї проблеми значна роль відводиться вищим навчальним закладам освіти, які постійно ведуть активну роботу з удосконалення теорії та методики навчання, з пошуків та розробки нових засобів педагогічного впливу. Саме вищі навчальні заклади мають значні можливості залучення молоді до різноманітних видів соціокультурної взаємодії, яка спрямована на забезпечення процесу соціалізації студентів, що ефективно впливає на розвиток їхніх особистісних творчих здібностей та формування професійних якостей майбутніх фахівців, зокрема, культурологів.

Молода і перспективна професія культуролога стає все більш затребуваною останнім часом. Культурологи реалізують набуті професійні компетенції в сфері освіти, культури, науки, менеджменту тощо. Тому сьогодні, до проблем професійної підготовки майбутніх фахівців в галузі соціокультурної діяльності, спрямовують свої погляди як науковці, так і педагоги-практики вищих навчальних закладів.

Студенти, що навчаються на спеціальності «культурологія», здобувають знання, вміння й навички в галузі цілої низки дисциплін загальнопрофесійної підготовки, серед яких блок нормативних навчальних дисциплін. Разом із тим, у навчальних планах є дисципліни за вибором певного закладу. У Херсонському державному університеті предметами самостійного вибору є дисципліни театрального циклу, які, на нашу думку, вдосконалюють навчання і виховання культурологів. Опановуючи театральні дисципліни, студенти пізнають глибини театрального мистецтва, яке упродовж усієї історії людства впроваджувалося в процес формування особистості, становлення її індивідуальності та було одним із важливих

складників педагогіки, освітніх і виховних систем різних історичних епох [8], тобто споконвічно мистецтво театру допомагало людині усвідомлювати себе саму та знайти своє місце в житті. Отже, суспільство з давніх часів навчилося використовувати потужну та дійову силу театрального мистецтва, що завжди визначалося своєю естетичною сутністю. І. А. Зязюном прозоро зазначено, що естетичний фактор «виконує визначальну роль у всіх сферах людської діяльності і поза естетичними чинниками неможливе становлення особистості, яка не тільки відображає об'єктивний світ, але й творить його» [5, с. 37]. Тож, і сьогодні, в час соціокультурних змін початку третього тисячоліття, важливого значення набуває естетичний компонент мистецтва театру у процесі розвитку особистості. Це доводить справедливості твердження, що театральне мистецтво допомагає підготувати духовно багату особистість, творчого фахівця-культуролога, здатного оперативно, продуктивно і креативно розв'язувати складні соціокультурні протиріччя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науково-педагогічній літературі театральне мистецтво розглядається як ефективний засіб професійної підготовки майбутніх фахівців у таких українських науковців як Б. В. Год, І. А. Зязюн, І. Є. Зайцева, Р. І. Короткова, О. А. Лавріненко, Н. Є. Миропольська, В. Л. Мозговий, Г. І. Переухенко, С. О. Соломаха, Т. Б. Стратан-Артишкова, С. О. Швидка та інші.

Мета статті. Вважаємо за доцільне надати обґрунтування театрального мистецтва як ефективного засобу професійної підготовки майбутніх культурологів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наприкінці XX століття почалося розмежування, уточнення та поглиблення розуміння світоглядних дисциплін, а також виокремлення напрямів, що поєднують у собі філософські, літературознавчі, мистецтвознавчі, театрознавчі та інші знання. Саме на їхній базі почала розвиватися своєрідна галузь і напрям наукових досліджень – культурологія, яка «узагальнює і зводить до спільного знаменника понятійний апарат, об'єднує

культурно-мистецькі дисципліни, надає можливість науковцям, педагогам і студентам цілісно осягнути культурологічне сприйняття світу і діяльності світу» [2, с. 5]. Внаслідок зазначеного, професійна підготовка майбутніх культурологів має спрямовувати студентів на особистісну культуротворчу орієнтацію в сучасному світі, на осмислення сукупності культурних досягнень людства, на взаєморозуміння у співпраці з різними народами і ведення висококваліфікованого діалогу з партнерами інших культур. Все це, у свою чергу, допомагає студентській молоді комплексно осмислити культурно-мистецькі напрями, творчий спадок видатних драматургів, письменників, композиторів, художників, режисерів, акторів, а також впроваджувати доробок митців у виробничій та життєвій практиці.

Таким чином, культурологію, як науку, яка вивчає специфіку розвитку матеріальної та духовної культури цивілізацій доцільно опановувати засобами мистецтва. Підтвердження цьому ми знаходимо у О. П. Рудницької, яка розглядає феномен культури в ракурсі мистецької освіти і доводить справедливості твердження, що не лише людина є творцем культури, а й культура творить людину. Кожний індивід живе та діє в умовах культури, котра наповнює собою індивіда. Завдяки такій взаємодії з культурою людина виступає об'єктом її впливу, носієм культурних цінностей і суб'єктом культурної творчості. Дійсно, людина здатна бути носієм і творцем культури лише тоді, коли вона повністю «занурена» у соціально-культурне середовище, з якого засвоює свої уявлення, правила життя, способи дій. Звідси можна дійти висновку, що вплив культури на людину є інтегральним фактором її соціалізації, індивідуальним результатом опанування культурних цінностей суспільства, а також характеристикою освіченості особистості. Тож цілком очевидно стає важливість залучення кожної особистості до предметного світу культурних цінностей, трансформація та збагачення яких забезпечує її розвиток [10]. Тому під культурою нерідко розуміють сукупність процесів і явищ культурної діяльності людини, яка створює, розповсюджує і опановує твори мистецтва, а також і матеріальні предмети, що є естетично цінними. Слід наголосити, що саме мистецтву, яке задовольняє універсальну потребу людства – осягнення навколишньої дійсності у різних культурних формах людської чуттєвості, належить провідна роль у розвитку культури. Мистецтво – це ядро художнього життя та культури, її важливіший елемент, навколо якого утворюються інші шарування та пласти художнього життя, процеси якого концентруються навколо художньої діяльності

по створенню художніх цінностей, тобто навколо мистецтва. Недаремно М. М. Бахтін підкреслював, що «художнє – це естетичне, яке оформлене у вигляді твору мистецтва» [1, с. 169]. Мистецтво розвиває, узагальнює, систематизує історичний досвід естетичного ставлення особистості до дійсності й передає його в доступному вигляді людям.

Щодо мистецтва театру, то саме О. Ф. Лосеву вдалося розкрити його найважливіші закони. Згідно з вченням дослідника, метою театрального мистецтва є не відображення дійсності, а вираження предметної сутності явищ світу, які осмислюються у художній формі. Її специфічність виявляється у самому матеріалі та способах його організації, у завданнях максимально повного вираження особистісного характеру світорозуміння та світовідчуття людини. Не можна не погодитися з твердженням О. Ф. Лосева, що «театр є мистецтво особистості, він розвиває і створює особистість людини з живою душею і тілом, у цьому його унікальність» [6, с. 128–129]. Тому мабуть театр вабить, зачаровує, підкорює наші серця і розум, і в процесі навчання й виховання саме театру належить особливе місце. Так, театральне мистецтво, з його здатністю до діалогічного спілкування за допомогою асоціацій, з невичерпними можливостями синтетичної репрезентації комунікативної взаємодії мистецтв забезпечує унікальний вихід до культурологічного аспекту епохи. Це дає нам підстави розглядати мистецтво театру як ефективний фактор впливу на формування майбутнього культуролога. Власне театральне мистецтво акумулює в собі прогресивний взаємозв'язок різних видів мистецтв, що сприяє глибокому розумінню студентами змістовної сутності художньої творчості, стає одним із шляхів емоційного художньо-образного пізнання світу через специфічні, притаманні лише йому засоби виявлення, розвиває в них асоціативне мислення, що активно впливає на формування особистості культуролога.

Театральні педагоги і передусім К. С. Станіславський, досліджуючи специфіку театру через сценічну дію, доводять, що театральне мистецтво – це мистецтво психофізичної дії [12]. Видатний реформатор театрального мистецтва у своїй праці «Робота актора над собою» підкреслював: «На сцені треба діяти. Дія, активність – ось на чому ґрунтується драматичне мистецтво, мистецтво актора. Драма на сцені є дією, яка відбувається у нас на очах, а актор, що вийшов на сцену стає дійовим» [12, с. 53]. Театральний педагог закликав діяти на сцені внутрішньо (психічно) і зовнішньо (фізично), діяти обґрунтовано, цілеспрямовано, логічно й продуктивно.

Названі компоненти мистецтва театру побудовані на активності й дієвості сценічної творчості, які яскраво виявляються у процесі опанування театральних дисциплін. С. О. Соломаха зазначає, що студенти і викладачі у театральному мистецтві, «крім духовного досвіду співчуття персонажам вистави, залучення до культурних цінностей світової драматургії, зможуть збагатитися «мовою виразних дій», «естетикою почуттів», «етикою високих людських взаємовідносин», «режисурою педагогічної повсякденності» тощо» [11, с. 75]. Науковці підкреслюють, що мистецтво театру ґрунтується на синтетичній сценічній дії актора та засобах акторського ансамблю (міміка, пантоміміка, жест, ритм, темп, сценічне слово). Усі ці складники і утворюють театральну дію (дійство), щоб передусім через почуття, переживання людини дійти до глибинних психологічних зрушень, до ефекту очищення душі художнім потрясінням (катарсисом), мотивованих ідеалів та життєвих цілей [9]. Тож людські почуття, емоції виявляються у різних видах творчої дії людини, що доводить величезне значення естетичної науки в практичному житті.

На факультеті культури і мистецтв Херсонського державного університету здійснюється підготовка фахівців за напрямом «Культура» (галузь «Гуманітарні науки»), спеціальність: культурологія; спеціалізація: організатор культурно-дозвілєвої діяльності. У навчальних планах підготовки РВО «Бакалавр» та «Магістр» названої спеціальності введено дисципліни театального спрямування: «Історія світового театру та літератури» «Історія українського театру, естради і шоу-бізнесу», «Мистецтво сценічного мовлення та публічного виступу», «Основи акторської майстерності та режисури в дозвіллі», «Теорія драми», «Основи сценічної майстерності (Сценічний рух. Грим)», «Навчальний театр та методика роботи з театральним колективом». Фактично майбутні культурологи через опанування мистецтва театру пізнають феномен культури, а також отримують спеціалізацію, що стосується театального мистецтва. Основним завданням зазначених дисциплін є забезпечення майбутніх культурологів знаннями про цінності в галузі світового та українського мистецтва, зокрема класичної і сучасної драматургії; розвиток у фахівців почуття прекрасного, формування в них здатності розуміти й цінувати твори мистецтва, закладення основ естетичної культури особистості; створення сприятливих умов для забезпечення розвитку, саморозвитку і творчої самореалізації студентства в мистецькій діяльності, практичного застосування набутих знань і вмінь у соціокультурній практиці

майбутнього фахівця. Аналізуючи освітньо-кваліфікаційну характеристику підготовки фахівців культурологічного напрямку на факультеті культури і мистецтв ХДУ, В. Л. Мозговий підкреслює факт того, що «значний компонент знань і вмінь, пов'язаний саме із режисерською діяльністю» [7, с. 119]. Щодо навчального забезпечення формування режисерських знань і вмінь, звертаємо увагу на курс «Основи акторської майстерності та режисури в дозвіллі». Зазначений курс передбачає розкриття здібностей творчої натури, надає можливість студентам шляхом засвоєння елементів акторської майстерності опанувати внутрішню і зовнішню техніку актора, що виявляється в процесі сценічного спілкування, а також допомагає їм оволодіти законами мізансценування, організацією сценічного простору; розвиває професійні вміння, навички постановки різноманітних форм театального мистецтва; забезпечує оволодіння змістом, методикою режисерської та виховної роботи в культурно-освітніх закладах та театральних колективах; уміння вибудовувати режисуру мистецьких заходів, використовувати методи, прийоми, засоби театального мистецтва на практиці.

Перераховані дисципліни театального спрямування побудовані на активності й дієвості сценічної творчості, на взаємодії, що базується на особистісно-діяльнісному підході, який утверджує розуміння соціальної, діяльнісно-творчої сутності студента як особистості. У межах названого підходу передбачається опора у навчанні й вихованні на природний процес розвитку, саморозвитку здібностей і творчого потенціалу особистості, створення для цього відповідних умов. Дійова природа театального мистецтва розкривається з точки зору такої загальної психопедагогічної категорії, як діяльність, «усвідомлена й цілеспрямована активність людини, зумовлена потребами і спрямована на пізнання й перетворення світу» [3, с. 50–51]. Діяльність – основа, засоби й вирішальна умова розвитку особистості майбутнього культуролога. В діяльності можна простежити потреби й мотиви студента, його інтереси, прагнення, домагання, переконання, установки, спрямованості, які, у свою чергу, становлять базу для конкретних операцій і формування навичок. Окрім того, діяльність – це умовно тривірневий процес, що охоплює гру, навчання та працю. Сутність ігрової діяльності полягає в емоційному опануванні соціального досвіду людини й емоційному задоволенні. Студенти-актори, граючи на сцені, практикуються у відтворенні норм людського життя, підпорядкування яким забезпечує пізнання й засвоєння предметної і соціальної дійсності, інтелектуальний, емоційний і моральний розвиток особистості.

На особливу увагу заслуговує дисципліна «Навчальний театр та методика роботи з театральним колективом», результатом засвоєння якої є постановка цілісної вистави, як живої форма творчості студентів, де взаємодіють види мистецтва – реальні форми художньо-творчої діяльності, котрі різняться між собою способом втілення змісту, специфікою творення художнього образу. Різні види мистецтва входять у цілісність вистави в певній художній формі, ніби отеатралізуються у формі драматургії, музичного оформлення, театральної архітектури, декоративного мистецтва. Все, що створюється в театральній виставі розраховано на отримання повноти свого життя через фізичну, психічну, словесну дію. На практиці студенти засвоюють, що синтез у театрі можливий тільки в тому випадку, якщо кожен із цих мистецтв буде виконувати певну театральну функцію, при виконанні якої витвір кожного з мистецтв здобуває нову для нього театральну якість. Створюючи постановку театральної вистави, студенти використовують типи взаємодії міжвидового художньо-образного синтезу, що являє собою злиття, співставлення, поєднання всіх засобів сценічної виразності, динамічної системи образів у цілісний художній образ театального дійства. В цьому аспекті взаємодія видів мистецтва є частиною загальноестетичного процесу злиття та синтезу різних видів художньої творчості. Майбутні культурологи переконуються, що театральна вистава – це живий діючий організм синтетичної репрезентації комунікативної взаємодії мистецтв. Саме комунікативна взаємодія видів мистецтв у навчальному театрі є ефективним засобом естетичного розвитку та саморозвитку майбутніх фахівців. Лише за умови системного ознайомлення студентів з усіма мистецтвами і постійного засвоєння ними різних видів художньої творчості в постановчому процесі набувається досвід використання синтезу мистецтв, який стає ефективним засобом дій майбутнього фахівця в культурно-дозвілєвій сфері: розробці, підготовці та втіленні сценаріїв, художніх програм, анімації, театралізованих дійств, тощо. Таким чином, опанування студентами комунікативною взаємодією видів мистецтв є одним із прогресивних шляхів розвитку культуролога в системі професійної підготовки.

Загалом, майбутні культурологи, займаючись театральним мистецтвом, навчаються основним рефлексивним способам дії на сцені та поза нею з метою застосування їх у своїй подальшій професійній діяльності. Культурологи, завдяки театальному мистецтву засвоюють виконання щонайменше трьох типів дій: 1) дії, спрямовані на здобуття

знань як знакових зразків культури; 2) дії, що забезпечують опанування художньо-творчої діяльності; 3) дії, що забезпечують актуалізацію, підтримку й розвиток мотивації, що породжує пізнавальну та діяльнісну активність [4, с. 39], тобто йдеться про взаємодію, яка буде використовуватися у професійній соціокультурній діяльності.

Введення засобів театального мистецтва до освітнього процесу ВНЗ підвищує у студентської молоді мотивованість до навчання: викликає активність студентів і визначає їхню спрямованість; спонукає їх до постійного поповнення знань, розширення арсеналу професійних умінь та навичок. У спільній театральній діяльності розвиток та становлення власного «Я» майбутнього культуролога відбувається найбільш ефективно через фізичну, психологічну, комунікативну дію та взаємодію мистецтв, де проблема заохочень у навчанні навіть не постає, а у студента безпосередньо формується образ культуролога-професіонала, здатного до нестандартного вирішення культурологічних і педагогічних завдань.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. На сьогодні актуальною залишається проблема професійної підготовки майбутніх культурологів, пошуків шляхів оптимізації навчально-виховного процесу в галузі культурологічного напрямку, одним із яких є впровадження дисциплін вільного вибору, в контексті нашого дослідження, театального мистецтва як ефективного засобу фахової підготовки культурологів. Мистецтво театру ставить у центр уваги власне особистість студента – майбутнього культуролога, відповідно до сучасного розуміння людини як неповторної, унікальної цілісності, як джерела власної активності, творчості, професіонала високого рівня, який вміє креативно розв'язувати складні соціокультурні протиріччя, може визначати цілі й цінності свого життя, власний життєво-професійний розвиток, що є запорукою успішної культурно-мистецької діяльності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бахтин М. М. Естетика словесного творчества: [сб. избр. тр.] / Михаил Михайлович Бахтин; [сост. С. Г. Бочаров; текст подг. Г. С. Бернштейн и Л. В. Дерюгина; прим. С. С. Аверницева и С. Г. Бочарова]. – М.: Искусство, 1979. – 423 с.
2. Бокань Володимир. Культурологія: навч. посіб. / Володимир Андрійович Бокань. – К.: МАУП, 2000. – 136 с.
3. Бродовська В. Й. Тлумачний словник психологічних термінів в українській мові: словник / В. Й. Бродовська, І. П. Патрик, В. Я. Яблонко. – 2-е видання. – Київ: Професіонал, 2005. – 224 с.
4. Дяченко Л. М. Психопедагогіка як предмет наукового інтересу / Л. М. Дяченко // Теорія і

практика управління соціальними системами. – 2014. – № 3. – С. 34–44.

5. Зязюн І. А. Естетичний досвід особи: формування і сфери вияву / І. А. Зязюн. – К.: Вища шк., 1976. – 174 с.

6. Лосев А. Ф. Очерки античного символизма и мифологии / А. Ф. Лосев; [сост. А. А. Тахо-Годи; общ. ред. А. А. Тахо-Годи и И. И. Махонькова. – М.: Мысль, 1993. – 959 с.

7. Мозговий В. Л. Режисура педагогічної дії: теоретичний і методичний аспекти: монографія / Віктор Мозговий. – Миколаїв: Ліон, 2014. – 492 с.

8. Отич О. М. Мистецтво у розвитку індивідуальності педагога: історичний і методологічний аспекти: монографія / Олена Отич; [за науч. ред. І. А. Зязюна]. – Чернівці: Зелена Буковина, 2009. – 440 с.

9. Педагогічна майстерність: підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; за ред. І. А. Зязюна. – 3-тє вид., допов. і переробл. – К.: СПД Богданова А. М., 2008. – 376 с.

10. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. посіб. / О. П. Рудницька. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.

11. Соломаха С. О. Розвиток педагогічної майстерності викладачів музичного мистецтва та світової художньої культури / Світлана Олександрівна Соломаха. – Кіровоград: Імекс – ЛТД, 2013. – 158 с.

12. Станиславский К. С. Работа актёра над собой / Константин Сергеевич Станиславский. О технике актёра / Михаил Александрович Чехов; предисл. О. А. Радищевой. – М.: Артист. Режиссёр. Театр, 2007. – 490 с.: портр., ил.

REFERENCES

1. Bakhtin, M. M. (1979). *Aesthetics of verbal creativity*. [Estetika slovesnogo tvorchestva]. Art.

2. Bokan', V. (2000). *Cultural Studies*. [Kul'turologiya]. MAUP.

3. Brodovs'ka, V. Y. (2005). *Dictionary of Psychological terms in Ukrainian*. [Tlumachnyy slovnyk psykholohichnykh terminiv v ukrayins'kiy movi]. Kyiv: Profesional.

4. Dyachenko, L. M. (2014). *Psychopedagogika as a subject of scientific interest*. [Psykhopedagogika yak predmet naukovooho interesu].

5. Zyazyun, I. A. (1976). *The aesthetic experience of the person: the formation and expression areas*. [Estetychnyy dosvid osoby: formuvannya i sfery vyuvavu]. Kiev: Vyshcha shk.

6. Losev, A. F. (1993). *Essays on Ancient Symbolism and Mythology*. [Ocherki antichnogo simvolizma i mifologii]. Moscow: Mysl.

7. Mozghovyy, V. L. (2014). *Directing pedagogical action: a theoretical and methodological aspects*. [Rezhysura pedahohichnoyi dii: teoretychnyy i metodychnyy aspekty]. Mykolaiv: Ilion.

8. Otych, O. M. (2009). *Arts teacher in the development of identity: historical and methodological aspects*. [Mystetstvo u rozvytku indyvidual'nosti pedahoha: istorychnyy i metodolohichnyy aspekty]. Chernivtsi.

9. Zyazyun, I. A. (2008). *Pedagogical skills*. [Pedahohichna maysternist']. Kiev: SPD Bohdanova A. M.

10. Rudnyts'ka, O. P. (2005). *Pedagogy: general and artisti.c* [Pedahohika: zahal'na ta mystets'ka]. Ternopil: Navchal'na knyha – Bohdan.

11. Colomakha, S. O. (2013). *Development of pedagogical skills of teachers of music and world culture*. [Rozvytok pedahohichnoyi maysternosti vykladachiv muzychnoho mystetstva ta svitovoyi khudozhn'oyi kul'tury]. Kirovohrad: Umeks – LTD.

12. Stanislavskiy, K. S. (2007). *Actor Work on yourself*. Chekhov, M. A. *About the technique of the actor*. [Rabota aktera nad soboy. O tekhnike aktera]. Moscow: Artist. Rezhisser. Teatr.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЛИМАРЕНКО Лідія Іванівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри культурології Херсонського державного університету.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутніх культурологів засобами театрального мистецтва.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

LYMARENKO Lidiia Ivanivna – Doctor of Education, Professor, Head of Cultural Studies, Kherson State University.

Circle of scientific interests: professional training of future culture experts by means of theatrical art.

УДК 37.011.3

ШАНДРУК Світлана Іванівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри лінгводидактики та іноземних мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка e-mail: sishandruk@ukr.net

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ: СВІТОВИЙ ДОСВІД

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Реформування освітньої галузі України проходить з

використанням світового досвіду адаптації людини до життя за конкурентних умов сучасного суспільства. Освіта є ключовим